

analysis of the metaphors used in T. Eliot's work proves that those figures of speech that convey the information about nature are of the main importance and a personification of the natural phenomena is clearly manifested. T. Eliot also tries to discover a connection between a person's character and nature whose integral part he is.

Key words: metaphor, translation, T. Eliot, «The Love Song of J. Alfred Prufrock», transformation, individual philosophy and values, context.

Стаття надійшла до редколегії
21.04.2016 р.

УДК 81'255.4=111:821.163.1-13«11»

Руслана Ситар

Ірина Петрова: художній переклад «Слова о полку Ігоревім» як результат наукового дослідження

У статті проаналізовано відтворення жанрово-стилістичних особливостей пам'ятки XII ст. – «Слово о полку Ігоревім» – у перекладі англійською мовою. Матеріалом дослідження слугує текст ліро-епічної поеми та її англійський переклад І. Петрової. Актуальність дослідження зумовлена потребою встановлення способів розв'язання лінгвостилістичних проблем перекладу епічного твору, а також надзвичайною вагомістю цієї середньовічної пам'ятки у світовій літературі. Ця наукова розвідка простежує способи та методи відтворення словесних образів хронологічно віддаленого твору, реалій, темних місць, синонімічних рядів та збереження концепту назви оригіналу в зазначеному перекладі, якому передувала велика дослідницька праця науковця. І. Петрова, досліджуючи «Слово» в зіставленні з англійськими перекладами, виокремлює низку принципів, які потрібно врахувати, перш ніж розпочати переклад творів цього жанру. На основі аналізу, викладеного в дисертації, І. Петрова випрацювала етапи адекватного перекладу епічної поеми, яких дотримувалась у власному перекладі.

Ключові слова: епічна поема, жанрово-стилістичні особливості, хронологічно віддалений твір, англійська Слов'янка, переклад.

Постановка наукової проблеми та її значення. Якщо дослідження рецепції української літератури літературами світу при тоталітарному режимі загалом не належало до, так би мовити, «престижних», то англійська Слов'янка загалом не була об'єктом тривалих досліджень не лише в українському перекладознавстві, а й в англійському, російському та білоруському. Виняток становить кандидатська дисертація І. Петрової («Некоторые вопросы теории перевода (на материале новой попытки перевода «Слова о полку Игореве» на английский язык)» [4]), у якій англійські переклади твору, а саме переклади Л. Вінера, Л. Магнуса, Г. Бокларк і С. Кросса, слугують авторіві дослідним матеріалом для осмислення суті деяких проблем художнього перекладу. Ґрунтовно аналізуючи ці переклади, І. Петрова виокремлює їх основний недолік – невідповідність оригіналові. Перекладачі залишили поза увагою елементи поетичної форми пам'ятки й створили прозові переклади. Окрім того, у цих перекладах чимало змістових переколювань, зумовлених лексичними та граматичними дивергентними рисами давньоруської й англійської мов.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У дисертаційному дослідженні І. Петрова трактує пам'ятку як твір ліро-епічної поезії, а тому виокремлює низку принципів, які потрібно врахувати, перш ніж розпочати переклад творів цього жанру. Це дослідження цікаве ще й тим, що його автор сама високохудожньо переклала «Слово» англійською мовою, який подала в додатку до дисертації. Мета перекладу полягала в намаганні «відтворити для читачів не лише зміст, а й звучання пам'ятки» [4, с. 7]. Цей перший, але не єдиний англійський переклад епічної поеми, здійснений поза англійським світом, з'явився в «Трудах Тбіліського педагогического института иностранных языков» 1958 р. Його перевидало московське видавництво «Прогресс» (1981 р.) як тримовний із паралельним давньоруським текстом. Вступна стаття, коментарі та російський переклад належать Д. Лихачову [5].

На основі вивчення тексту «Слова...» й зіставлення його з літописними оповідями та іншими пам'ятками давньоруської літератури І. Петрова вважає цю епічну поему найдавнішою з уже відомих, проте, на жаль, російською, а не руською, що й відчувається в тканині перекладу («*The Russia's sons*» [5, с. 71] (*русскихъ сыновъ*), «*Russian land*» [5, с. 35] / «*The land of Russia*» [5, с. 5, 57, 73] (*русская земля*)), тоді як англомовні перекладачі В. Кіркконел і П. Крат уже в 1947 р., (переклад виконано раніше, ніж переклад І. Петрової) трактують пам'ятку саме як приналежну до давньоруської літератури – «*the land of Russ*» [7, с. 5], «*Russ-land*» [7, с. 9]. Доречніше було б, звичайно, графічно передати цю лексему як «*Rus*», палаталізуючи літеру «s», а не подвоюючи її. Тут потрібно згадати й етносоціальний термін «*русичи*», який трапляється лише в «Слові». У композиції пам'ятки він набуває багатопланового змісту, поєднуючи етнічне, політичне, територіально-географічне та культурне значення, тоді як у перекладі простежуємо лише «*the Russians*» [5, с. 37].

Грунтуючи своє дослідження на елементах «звукового інструментування», а саме на асонансах, алітерації, повторях, паралелізмах, анафорах і рефренах, дослідниця намагається з'ясувати форму цього давнього вірша. На думку І. Петрової, давньоруський текст складається з 903 ритмічних одиниць – рядків, тонічний вірш загалом дво- й тринаголошений [4, с. 5–6]. Власне такий текст і слугував перекладачеві підґрунтям у роботі. При відтворенні рими оригіналу виникають певні труднощі як морфологічного, так і синтаксичного характеру. Оскільки морфологічна рима (за І. Петровою) не властива англійській мові, яка втратила значну кількість дієслівних та іменникових закінчень, дослідниця у своєму перекладі «Слова» замінює її, наскільки можливо, іншими засобами «звукової інструментації», що властиві і епічній поемі, і англійській поезії, зокрема алітераційним віршем. Наприклад: «*(земля) костьми была посѣяна, // а кровню поляна...*» [5, с. 44] – «*(the earth) was sown with bones // Watered with blood*» [5, с. 45].

На основі аналізу, викладеного в дисертації, І. Петрова випрацювала етапи адекватного перекладу епічної поеми, яких дотримувалась у власному перекладі, а саме: 1) вивчення твору в цілому, у єдності форми й змісту, з урахуванням місця та часу його написання; 2) працюючи над перекладом пам'ятки, перекладач повинен попередньо випрацювати певну схему відтворення жанрово-стилістичних доміант на основі об'єктивних критеріїв, які він знаходить у творі; водночас відтворення форми дає змогу глибше проникнути в зміст, а в деяких випадках і з'ясувати суперечливі значення того чи іншого епізоду; 3) розчленування цілого на частини й ґрунтовне вивчення окремих елементів: особливостей форми та всієї системи художніх засобів утілення задуму автора, на основі літературознавчого й лінгвістичного аналізу; 4) зіставлення засобів мови оригіналу та мови перекладу, щоб віднайти в останньому функціональні відповідники для адекватного відтворення тих чи інших явищ оригіналу; 5) відтворення твору іншою мовою зі збереженням, за змогою, усіх його особливостей (художніх, стилістичних, мовних), не порушуючи специфіки мови перекладу [4, с. 21–22]. Оцінюючи працю І. Петрової, потрібно враховувати рівень філологічних досліджень тієї доби, коли зміст і форму розглядали відокремлено.

У дисертаційній роботі І. Петрова детально досліджує з перекладознавчого погляду синонімічні ряди пам'ятки, зосереджуючи увагу на способах їх перекладу. Оскільки вибір того чи іншого відповідника для перекладу лексеми оригіналу залежить не лише від конкретного контексту, у якому вона міститься, а й від широкого контексту всього твору, науковець розглядає всі випадки застосування синонімів і детально обґрунтовує вибір відповідної лексеми в зіставленні з іншими англомовними перекладами. Аналізуючи синонімічні ряди твору («*мужество*», «*ратный духъ*», «*бѣсть*», «*бѣство*»; «*бѣда*», «*напастъ*», «*зло*»), І. Петрова дотримувалась таких принципів: із синонімічного ряду мови перекладу потрібно добирати лексему, що найточніше відповідає лексемі оригіналу; добираючи синонім, перекладач повинен зважати на стиль твору, оскільки важливо зберегти не лише семантичну, а й стилістичну відповідність; вибір певного синоніма може зумовлюватися потребою відтворити певний елемент форми оригіналу (у перекладі І. Петрової – алітерацію); вузький контекст може спричинитися до вибору лексеми за межами відповідного синонімічного ряду. Щодо останнього принципу, то перекладачеві потрібно докласти максимум зусиль, уміння та обережності, оскільки такий вибір може не лише перевернути цей контекст, а й знівелювати ідейно-художній задум автора твору.

Окрім семантичних синонімів, науковець розглядає й стилістичні синоніми («словосполучення, яке відповідає певному поняттю та виражене тією чи іншою лексемою» – визначення І. Петрової [4, с. 10]), що є складниками системи образів цього твору й образність яких потрібно відтворити в чіткій відповідності щодо норм мови перекладу [4, с. 12]. Дослідниця зупиняється на відтворенні стилістичних синонімів таких понять: момент виступу в похід – «*въсести на комони*», «*въступити въ стремень*»; активна оборона Русі – «*навести плькъ*», «*вести вон*», «*поскати града*»; половецькі набіги – «*половцы повѣдами нарицуще*», «*по руской земли прострошася*»; оборона – «*кликомъ поля прегородиша*,

преградниша чрълєными щитъ», «загородить поля ворота»; перемога – як стилістичні синоніми цього слова, автор використовує терміни того часу «потоптати пльки», «отворити врата», а також застосовує символіку води: випити води з ріки, замутити ріку, висушити ріку означало перемогти, підкорити народ, який живе на її берегах; військова поразка – падіння стягів Ігоря, а також розгорнуті метафори в промові бояр до Святослава; визнання поразки – «повергнутъ копья», «понижить стяги», «поклонить главы», «вложитъ в ножны мечи»; смерть у бою – «главу свою приложити», «полечъ за землю Рускую», «на тоцѣ животъ кладутъ», «дружинѣ птицъ крылы приодѣ, а звѣри кровь полизаша»; князь Ізяслав «изрони жемчужнѣ дѣшѣ», «притрепан литовськими мечами».

Основні мовні труднощі, які постають перед перекладачем у процесі перекладу, пов'язані з особливостями мовних систем і способами їх використання для найменування об'єктів та опису ситуацій. Це не лише специфічність семантики мовних одиниць, а й розбіжності «картин світу», за допомогою яких відображають позамовну реальність і відмінності в самій реальності, що описується в текстах, які перекладаються [2, с. 19]. Отже, велике значення для здійснення адекватного перекладу хронологічно віддаленого твору мають відмінності в самій реальності, що описується в оригіналі, від реальності сьогодення, аналіз та порівняння соціально-культурної специфіки часу створення оригіналу й часу його перестворення в перекладі. Адже «вірність епосі, у яку створено твір, – одна з основних складових частин адекватності перекладу, поряд із вірністю авторові оригіналу та вірністю сучасній епосі, сучасному суспільному життю, сучасному читачеві» [3, с. 126].

Перекладаючи часово віддалений твір, І. Петрова намагалась уникнути надлишкової архаїзації, не вживаючи архаїзмів, які були б незрозумілі англомовному читачеві без коментарів. Так, замість точного англомовного відповідника давньоруській лексемі «пѣтинны» («А самаю опѣташа въ пѣтинны желѣзны бояри») «jesses» (лексема зникла), простежуємо архаїзм «gyves», що не є точним відповідником лексемі оригіналу, але відтворює образ і цілком зрозумілий англомовному читачеві. У перекладі вжито не лише лексеми-архаїзми, як-от: «to befit», «to behold», «to hearken», «to enshroud», «to quaff», «to slay», а й архаїчні граматичні форми: особовий займенник 2 ос. одн. – «thou» («thee») й узгоджені з ним форми дієслова – «goest» і «dost go»; присвійний займенник – «thy», «thine», особовий займенник 2 ос. мн. – «ye»; архаїчні форми множини іменників, скажімо «brethren», «hoooves»; архаїчна форма дієприкметника – «gotten»; умовного способу дієслова – «If it be»; наказового способу дієслова – «speak not»; архаїчна флексія 3 ос. одн. в теперішньому неозначеному часі, як от «hath», «thinketh», «doth». І. Петрова вважала, що такий ступінь архаїзації твору дасть змогу сповна відтворити епоху «Слова» і аж ніяк не ускладнить читачеві прочитання перекладу.

Аналіз відмінностей оригіналу та сьогодення чи часу створення перекладу, зіставлення лексичного рівня тексту-джерела й вихідного тексту (а саме одиниці ономастикону та реалії) має особливе значення під час роботи над перекладом «Слова о полку Ігоревім» – твору, який з особливою точністю відтворює події походу князя Ігоря, побут, життя й соціально-культурну специфіку Русі XII ст. Більшість реалій у перекладі І. Петрової відтворено, але були й такі, значення яких виокремити дослідниці було важко з огляду на численні їх трактування. Це, скажімо, «шереширь», «стрикѣсь», «папорзи». Слушно вдається перекладач до транслітерації при відтворенні грошових одиниць: «ногата» – «nogata», «рѣзана» – «riezan» [5, с. 63]. Саме цей метод відтворення сприяє перенесенню читача в атмосферу чужої мови й не руйнує топографічного хронотопу тексту.

У пам'ятці трапляються місця, де очевидне псування тексту, прочитання – незрозуміле, а запропоновані кон'єктури залишаються лише гіпотезами, які поділяють не всі дослідники. Це такі приклади: «спала князю ѹмь похоти» [5, с. 30], «свистъ звѣринъ въста (въ стази)» [5, с. 34], «кая раны дорога» [5, с. 40], «бѣша дѣбрь Кисаню и несошла къ синему морю» [5, с. 54], «рекъ Боянъ и ходы на (и Ходына) Святъславля пѣснотворца» [5, с. 86]. Особлива група «темних місць» пам'ятки – місця, граматична структура яких зрозуміла, а суперечки виникають на ґрунті значенневих інтерпретацій, як-от: «кляками подпрѣся о кони» [5, с. 70], «помняшетъ бо, рече, пѣрвыѣхъ временъ ѹسوبнѣѣ» [5, с. 28], «живыми шереширь стрѣляти» [5, с. 62]. До реєстру «темних місць» належить і ряд окремих лексем «Слова», значення яких навіть із допомогою контексту важко збагнути: дієслово «въсрожити», «могутъ», «татрань», «шельбирь», «топчаць», «ревутъ», «ольберь», «харалут» та похідні від нього [6, т. 5, с. 107]. На жаль, ці приклади не зацікавили І. Петрову як дослідника «Слова», а відтворення їх у перекладі залишається дискусійним. Можна також сперечатись і щодо перекладу самого заголовка пам'ятки – доречніше було б використати лексему «song» як еквівалентну давньоруській «слово», а не «lay»; лексеми «raid» / «campaign» («пльк»), замість «warfare». Варто було б перекладачеві замислитися над еквівалентами низки лексем «Слова», де натомість знаходимо абсолютно відмінні у своєму значенні

лексеми. Наприклад: «*Яръ түре Всеволодъ! // Стонши на борони ...*» [5, с. 40] – «*O Vsevolod, you fearless bull! // You stand at bay ...*» [5, с. 41]; «*Уже намъ своихъ милыхъ дадъ // ни мыслию смыслити // ...*» [5, с. 50] – «*Now shall we never // See our dear lovers // ...*» [5, с. 51].

Попри зазначені недоліки, загалом і зміст, і поетичні засоби «Слова...» І. Петрова відтворила досить правильно та з почуттям естетики. Як стверджує проф. Ю. Жлуктенко [1, с. 4], англomовний читач отримав текст пам'ятки, у якому збережено і властиву йому величність епічної оповіді, і глибокі роздуми над нещастями Русі, і скорботу через князівські міжусобиці: «*Дружинну твою, княже, // птиць крилы приодъ, // а звъри кровь помзаша*» [5, с. 68] – «*O prince, The birds have clothed // Your warriors with their wings, // The beasts have licked up their blood!*» [5, с. 69]; «*Не было онъ обиди порождено, // ни соколъ, // ни кречетъ, // ни тебъ, чръный воронъ, // поганый половчине!*» [5, с. 38] – «*It was not born to be worsted // By the falcon, // Nor by the gerfalcon, // Nor by you, o black raven, // Pagan Polovets!*» [5, с. 39]; «*Другаго дни велии рано // кровавья зори свѣтъ повѣдаютъ; // ...*» [5, с. 38] – «*Full early on the morrow // A blood-red dawn foretells the day*» [5, с. 39]; «*Тоска розаняся по Руской земли; // печаль жирна тече средь земли Рускыи*» [5, с. 50] – «*Woe overflowed // The land of Russia, // Deep sorrow flooded // The Russian land*» [5, с. 51]; «*А Игорь князь поскочи // горностаемъ къ тростню // и бѣлымъ гоголемъ на водѣ // Възвржеся на брѣзъ комонъ // и скочи съ него босымъ вѣлкомъ*» [5, с. 80] – «*Prince Igor raced down // To the reeds like an ermine, // Like a white drake // he cast himself on the waters // He leapt onto his fleet-footed steep // He sprang down like a grey wolf*» [5, с. 81]; «*Тяжко ти головы кромѣ плечю, // Зло ты тѣлу кромѣ головы – // Руской земли безъ Игоря*» [5, с. 86] – «*Hard it is for the head // Without the shoulders, // Woe to the body // Without the head! // Woe to the land of Russia // Without Igor!*» [5, с. 87].

Англomовна Словіана слугує багатим дослідчим матеріалом не лише з погляду множинності перекладів, а й щодо способів відтворення жанрово-стилістичних особливостей епічної поеми. В особі перекладача поєднуються дві іпостасі: спершу він виступає інтерпретатором концептуального наповнення оригіналу, а далі він уже «співавтор» закладеного наповнення в перекладі. Отже, перша стадія перекладу – це взаємодія уявлень автора тексту-оригіналу з тим, що закладено в картині світу тексту-джерела з наступною орієнтацією на схожу картину світу у свідомості перекладача. Наступний етап – «концептуальний переклад»: збереження концептів, закладених автором оригіналу, тобто відтворення функціональної значущості вербальних одиниць (словесних образів, реалій, одиниць ономастикону).

Адекватний переклад середньовічного тексту залежить від його правильної інтерпретації й можливий лише тоді, коли перекладачі зосередять увагу на жанровій моделі, зокрема цілісно сприймуть жанрові елементи оригіналу як вторинні утворення та вербалізують їх засобами цільової мови, долаючи проблеми часопростору й сприяючи культурній адаптації перекладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переклад «Слова...» І. Петрової займає почесне місце в англomовній Словіані. Інтерпретацію концептуального наповнення середньовічної пам'ятки здійснено в дисертаційному дослідженні. Виступаючи вже «співавтором» закладеного наповнення в перекладі, науковець високохудожньо відтворює жанрово-стилістичні доміанти твору, із почуттям естетики вказує читачеві на хронологічну віддаленість оригіналу, зберігаючи архаїчність мови (цього вимагає стиль оповіді) і водночас уникає надмірної «історизації».

Джерела та література

1. Жлуктенко Ю. А. «Слово о полку Игореве» в английском переводе / Ю. А. Жлуктенко // Теория и практика перевода : респ. межвед. науч. сб. КГУ. – Киев : Вышш шк., 1985. – Вып.12. – С. 3–10.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : курс лекций / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2000. – 192 с.
3. Лилова А. Введение в общую теорию перевода / А. Лилова. – М. : Вышш. шк., 1985. – 254 с.
4. Петрова И. В. Некоторые вопросы теории перевода (на материале попытки перевода «Слова о полку Игореве» на английский язык) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. В. Петрова. – Тбилиси, 1956. – 22 с.
5. Слово о полку Игореве = The lay of the warfare waged by Igor / transl. by I. V. Petrova. Foreword by D. S. Likhachov. – Moscow : Progress publ., 1981. – 193 p.
6. Энциклопедия «Слова о полку Игореве» : в 5 т. – СПб. : Дмитрий Буланин, 1995. – Т. 1–5.
7. Prince Ihor's raid against the Polovtsi / transl. by P. C. Crath ; Versified by W. Kirkconnell. – Saskatoon, Sask. : The Mohyla Ukrainian Institute, 1947. – 14 p.

Сытар Руслана. Ирина Петрова: художественный перевод «Слова о полку Игореве» как результат научного исследования. В статье анализируются особенности воссоздания жанрово-стилистических особенностей поэмы XII в. – «Слова о полку Игореве» – в англоязычном переводе. Материалом исследования послужил текст

лиро-епічної поеми і її англоязычний переклад І. Петрової. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення способів рішення лінгвістических проблем перекладу епічного тексту, а також цінністю цього середньовікового твору в світовій літературі. В статті відзначено способи відтворення словесних образів твору, віддаленого во времени від сучасності, реалій, темних місць, синонімічних рядів, а також відтворення концепта заголовка оригіналу в перекладі І. Петрової, якому передувала довга дослідницька робота. І. Петрова, досліджуючи «Слово о полку Ігоревім» в порівнянні з англоязычними перекладами, виділяє ряд принципів, які слід врахувати перед початком перекладу текстів цього жанру. І. Петрова також розробила етапи адекватного перекладу епічної поеми, яких дотримувалась і в власному перекладі.

Ключевые слова: епічна поема, жанрово-стилістическі особливості твору, англоязычна Слов'янка, твір, віддалене во времени від сучасності, переклад.

Sytar Ruslana. Iryna Petrova: the Artistic Translation of «Slovo o Polku Ihorevim» as a Result of her Scientific Research. This article highlights the strategies of reproducing genre and stylistic peculiarities of the Medieval epic poem «Slovo o polku Ihorevim» in the Anglophone translation by I. Petrova. The research has been performed on the basis of a contrastive analysis of the original epic masterpiece and its translation into the Modern English language. There are a lot of combinations in the poem all components of which are quite comprehensible but still it is really problematic to grasp the general meaning of such combinations / words, therefore to render them into English. In most cases these are so called «latent places». I. Petrova enlarged the contrasting material – she used some parallels and analogues of these lexemes taken from other Old Rus' masterpieces («Zadonshchyna») in order to segregate a new meaning. But still a large number of «latent places» was left beyond her attention as a researcher. Realia is another pitfall for the translator. I. Petrova considered transliteration as the «best» way of rendering the connotations of realia national and historical colouring. Special attention has also been paid to the ways of rendering the semantic structure of verbal images of the chronologically remote literary work and its synonymic rows in the translation. I. Petrova elaborated a set of principles, which should be taken into account while translating the epic poem and which were applied in her translation.

Key words: epic poem, genre and stylistic peculiarities of literary work, chronologically remote literary work, Anglophone Slovia, translation.

Стаття надійшла до редакції
28.03.2016 р.

УДК 811.161.2: 811.112.2

Марія Ткачівська

Канак Шпрак та її потенційні можливості

У статті досліджено один з особливих різновидів німецької мови – канак-шпрак (інші назви – канакіш, канакська мова, мова канаків) та її характеристики. Канак-шпрак розглянуто як результат метизації розмовної німецької мови й мови мігрантів із Туреччини та арабських країн. Аналіз демонструє фонетичні, морфологічні й синтаксичні особливості канакської мови, указує на її закономірності, до яких належать опущений артикль, плутанина в родах, відмінках, помилки у відмінюванні дієслів тощо. У статті йдеться про використання канак-шпрак для пародіювання й вираження іронії. У дослідженні акцентовано увагу на впливі канак-шпрак на мову німецької молоді. Аналіз засвідчує використання особливостей канак-шпрак для перекладу німецькою мовою жаргону з творів сучасних українських письменників Ю. Андруховича та С. Жадана. Наукова розвідка не є завершеною й має перспективи для подальших досліджень.

Ключові слова: канак-шпрак, канакіш, метизація, різновид, переклад, міграція, вплив.

Постановка наукової проблеми та її значення. Швидкий поступ часу й розвиток цивілізації знаходить своє віддзеркалення не лише в науково-технічному прогресі, а й у літературі, культурі, мові. Чималу роль у зміні мови відіграють міграційні процеси, які результатують переплетення мов і культур. У нашому дослідженні зупиняємося на проблемі метизації [4] німецької мови та мови переселенців турецької й арабської національностей, що результатують створення *канак-шпрак* (інші назви – канакіш, мова канаків, канакська мова) як засобу спілкування та ідентифікації мігрантів. Така мова має зворотний вплив